

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.985

*К. Ю. Береза**здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ СТВОРЕННЯМ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ РОЗПУСТИ І ЗВІДНИЦТВОМ

Вивчення особи злочинця є однією з важливих дій працівників поліції, що в подальшому забезпечує усунення причин та умов учинення кримінальних правопорушень, їх рецидивів тощо. Відомості про особу злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, дають змогу виділити ті дані, що потрібні для організації найбільш ефективного розшуку особи, яка вчинила злочин, а надалі – її викриття. Загалом особа злочинця – це широке поняття, що включає в себе сутність особи, комплекс ознак, які її характеризують, її моральний і духовний світ у взаємодії із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, що тією чи іншою мірою вплинули на вчинення злочину.

Дослідженням особи злочинця займалися такі науковці, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.О. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, А.В. Іщенко, О.М. Колесніченко, О.В. Кузьменко, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Р.М. Мельник, М.І. Порубов, М.В. Салтєвський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Але в їхніх роботах особа злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, узагалі не згадувалась.

Метою статті є дослідження особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, а також визначення її зв'язків з іншими елементами.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. вчинено 420 фактів створення або утримання місць розпусти, а також звідництва для розпусти, за якими в 311 випадках було складено обвинувальні акти, у 2014 р. – 509, за якими обвинувальний акт було складено лише в 321 кримінальних провадженнях, а у 2015 р. – 476, тоді як обвинувальний акт було складено лише в 355 кримінальних провадженнях.

Починаючи розгляд особи злочинця в досліджуваному кримінально караному діянні, вважаємо за необхідне визначити поняття зазначеного

елемента криміналістичної характеристики злочинів.

М.Т. Ведерніков зазначає, що особа злочинця – це конкретна особа, для якої характерні прояви її почуттів в основних сферах діяльності будь-якої людини й у специфічній правовій сфері під час реалізації спеціального правового статусу та виконання правової соціальної ролі [5, с. 45–49]. У свою чергу, І.М. Даньшин особистість злочинця визначає як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні людям, котрі винні в злочинній діяльності певного типу [7, с. 117–126].

Також доречною є думка В.Ф. Єрмоловича, який указує на те, що відомості про особу злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочину становлять ті дані, що можуть допомогти для визначення ефективного шляху розшуку й викриття злочинця та виконання інших завдань, пов'язаних із розслідуванням кримінальної справи [8, с. 194]. З іншого боку, її визначають як людину, котра умисно вчинила суспільно небезпечне діяння, яке заборонене законом і за яке передбачена кримінальна відповідальність [12, с. 144].

Інші автори вважають, що злочинцем є людина, котра вчинила злочин унаслідок властивих їй психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного ставлення до етичних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або непрояву необхідної активності в запобіганні негативному результату [2, с. 16].

У свою чергу, А.Ф. Зелінський зазначає, що як про злочинця можна говорити лише про людину, яка винна в учиненні злочину, вчинила одне чи кілька умисних, цілеспрямованих, передбачених законом про кримінальну відповідальність дій щодо реалізації загального для неї мотиву [10, с. 22–23].

Хоча, як бачимо, існують різні визначення поняття особи злочинця, але одне можна сказати чітко: її дослідження має вирішальне значен-

ня для будь-якого кримінального провадження. Адже надалі відомості про неї дають змогу виділити ті дані, що потрібні саме для організації найбільш ефективного розшуку, а в подальшому – її викриття. Крім того, це забезпечує усунення причин та умов учинення злочинів тощо.

Тобто, особа злочинця – широке поняття, що включає в себе комплекс ознак. Саме їх і необхідно дослідити. Адже особі злочинця притаманна система ознак, властивостей, якостей, що визначають її як людину, котра вчинила злочин. Специфічні риси, які характеризують особу злочинця, виявляються передусім у її поведінці, що передують вчиненню злочину.

Як зазначає Б.С. Волков, ці риси зазвичай виявляються у ставленні до праці, навчання, своїх обов'язків, суспільства, колективу, інших осіб, у поведінці в сім'ї, побуті тощо [1, с. 15]. А на думку В.О. Жбанкова, особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманітністю ознак: демографічних (стать, вік, станом здоров'я), моральних (світоглядом, інтересами, спрямованістю), соціальних (трудо-вих, сімейно-побутових) і психологічних (емоціями, темпераментом, вольовими якостями тощо) [9, с. 128–129].

Будучи різновидом особи загалом, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний стан, роль у суспільстві), а також властиві лише особі злочинця специфічні ознаки, які визначають і виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки.

Деякі автори ділять названі ознаки на такі основні групи: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціальні ролі і статус; 4) морально-психологічні характеристики [13, с. 96–97]. А вже, наприклад, М.В. Салтєвський серед них виділяв фізичні, біологічні та соціальні [16, с. 422].

На нашу думку, найбільш доцільно під час розгляду злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, розглядати такі ознаки: 1) соціально-демографічні; 2) моральні та психологічні. Розпочнемо з висвітлення соціально-демографічних відомостей.

Стосовно статеві належності особи варто зазначити, що злочини, пов'язані зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, учиняють як чоловіки (61%), так і жінки (39%).

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень указує на те, що на момент учинення злочину особа перебувала у віці від 14 до 18 років – 1% правопорушників, у віці від 18 до 25 років – 12%, у віці від 25 до 35 років учинено 37% злочинів, у віці від 35 до 45 років – 32%, особи від 45 років і старше вчинювали це діяння в 19% випадків. Як бачимо, найбільша кількість злочинів учиняється у віці від 25 до 35 років.

Відповідно до рівня освіти, зазначені особи характеризуються так: базову середню мають 1% правопорушників, середню – 3%; середню спеціальну – 9%; базову вищу – 34%; вищу – 51%; інше – 2%.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Кримінального кодексу (далі – КК) України, неосудними не визнаються особи, які вчиняють злочин у стані сп'яніння. Навпаки, вчинення злочину особою, яка перебуває в стані сп'яніння, є обставиною, що обтяжує відповідальність, якщо так вирішить суд [11]. Різні науковці наголошують на тісному зв'язку між учиненням насильницьких злочинів і зловживанням алкоголем і наркотичними речовинами. Зокрема, результати їхніх досліджень указують, що від 60 до 90% насильницьких злочинів учиняються в стані алкогольного сп'яніння [4, с. 40].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчить про те, що на обліку в наркологічному диспансері перебував 1% правопорушників; психоневрологічному – 1%.

Г.А. Насімов про вживання алкоголю говорить, що, знімаючи внутрішні заборони-бар'єри, які обмежують і вивільняють дрімаючу в людині агресивність, він може зумовлювати вчинення насильницьких дій, реалізація яких у тверезому стані внаслідок свідомого контролю була б неприпустима. Алкоголь не тільки полегшує вчинення злочинів, а і сприяє прояву жорстокості, що доходить іноді до садизму [15, с. 133]. Тобто, стан сп'яніння, у свою чергу, призводить до необдуманості дій особи, нерозважливості й розв'язності.

Матеріали кримінальних проваджень по факту вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, указують на те, 7% осіб учинили це суспільно-небезпечне діяння в стані сп'яніння.

Небезпека алкоголізму та наркоманії, як до речу наголошує Ю.М. Антонян, полягає не стільки в небезпеці залежної (хворої) особи для оточуючих під час учинення нею злочину, скільки в тому, що алкоголізм (наркоманія) перебудовує внутрішній світ людини, її установки й цінності. У неї помітно звужується коло інтересів, зникають культурні потреби, з'являється схильність до ведення асоціального способу життя, етичні норми поведінки втрачають свою регульовальну силу, відбувається розгальмування нижчих потягів тощо [3, с. 172–181].

Стосовно залежності кількості вчинених правопорушень досліджуваної категорії від роду діяльності особи злочинця варто сказати, що за результатами вивчення кримінальних проваджень можемо підсумувати таке:

- особи без постійного місця роботи становлять 39%;
- учні (студенти) – 9%;
- працюючі – 52%.

Стосовно відповідних сімейних відносин правопорушників доцільно зазначити, що, згідно з дослідженням, визначено таке:

– одружені особи вчиняли ці злочини в 15% випадків;

– неодружені – 85%.

Наявність попередньої судимості є також важливою обставиною в розрізі вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. Адже судимість суспільством сприймається як негативний критерій моральності особи, яка, у свою чергу, також негативно оцінюється як її носій. Судимість може розглядатися і як соціальний критерій кримінальної схильності особи, що викликає деякі, а часом і повністю обґрунтовані побоювання у свідомості людей [1, с. 92].

Характеристика особи, як зазначає М.В. Граматчиков, хоча й ураховується під час призначення покарання, однак у деяких випадках вона має використовуватися при кваліфікації злочину, посилюючи відповідальність раніше судимих осіб, причому в цьому випадку особа, яка вперше вчинила злочин, не може бути засуджена за частиною статті, в якій передбачається підвищена відповідальність судимої особи [6, с. 83].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії дав змогу зробити висновок, що особи, котрі вчинили злочини, пов'язані зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, були раніше засудженими у 12% від загальної кількості.

Як зазначає Ю.П. Степанов, рецидивіст долучає до злочинної діяльності в середньому три-вісім осіб, достатньо часто неповнолітніх. До того ж вони активно пропагують традиції кримінального середовища і є організаторами злочинних угруповань, нерідко їхня діяльність набуває ознак професійної [17, с. 258].

Починаючи розгляд другої групи ознак злочинця (моральні та психологічні), необхідно визначити схильність особи до вчинення того чи іншого виду злочину. Адже відомості про типові мотиви злочину, як зазначає В.Ю. Шепітько, надають можливість окреслити загалом потреби злочинця, що наштовхнули злочинця на вчинення злочину, і як наслідок установити основні напрями розслідування [18, с. 258].

Під час характеристики особи злочинця необхідно відмітити зовнішню вольову сторону способу вчинення кримінально караного діяння. Адже психологічні якості й ознаки людини, які становлять її характер, виявляються у відповідному для цієї особи способу діяльності. У психології, як зазначає В.О. Жбанков, існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур:

– спрямованість особи (потяги, бажання, інтенси, ідеали, світогляд, переконання), що формується в процесі виховання;

– досвід (знання, вміння, навички та звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи);

– індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, а саме: емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять;

– біологічно зумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві й вікові якості, а також патологічні зміни [9, с. 128–129].

Підводячи підсумок, зазначимо, що під час розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, важливе значення має дослідження особи злочинця. З огляду на зазначені відомості спробуємо створити портрет імовірного злочинця, який може їх учинити. Досліджувані суспільно-небезпечні діяння можуть учинити як чоловіки, так і жінки віком від 25 до 35 років, із наявною в них базовою вищою або вищою освітою з постійним місцем роботи. Злочинці проживають у районі вчинення кримінально караного діяння, а також можуть бути раніше засудженими.

Література

1. Алешина А.П. Социально-правовой аспект института судимости и его учет в современной правовой политике / А.П. Алешина // Правовая политика и правовая жизнь. – 2009. – № 1. – С. 89–94.
2. Антонян Ю.М. Личность преступника / Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 366 с.
3. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин / Ю.М. Антонян. – М. : Рос. право, 1992. – 256 с.
4. Антонян Ю.М. Психология убийства / Ю.М. Антонян. – М. : Юрист, 1997. – 304 с.
5. Ведерников Н.Т. Место и роль личности обвиняемого в предмете доказывания по уголовному праву / Н.Т. Ведерников // Государство и право. – 2003. – № 6. – С. 45–49.
6. Граматчиков М.В. Судимость: исторический, уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.В. Граматчиков. – М., 2003. – 195 с.
7. Даньшин И.Н. К вопросу о личности преступника / И.Н. Даньшин // Проблемы соц. законности. – Х., 1980. – Вып. 6. – С. 117–126.
8. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / В.Ф. Ермолович. – Мн., 2001. – С. 238–240.
9. Жбанков В.А. Человек как носитель криминалистически значимой информации / В.А. Жбанков. – М. : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. – 149 с.
10. Зелинский А.Ф. Криминальная психология: научно-практическое издание / А.Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
11. Кримінальний кодекс України від 2001 року.
12. Криминология : [учебник] / под ред. И.И. Карпеца, В.Н. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецовой, А.Б. Сахарова. – М. : Юрид. лит., 1976. – 440 с.
13. Курс криминології: Загальна частина : [підручник] : у 2 кн. / [О.М. Джу́жа, П.П. Михайленко,

О.Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

14. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / за ред. проф. Б.С. Волкова. – Казань, 1972. – 188 с.

15. Насимов Г.А. Причины и меры предупреждения убийств : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Г.А. Насимов. – М., 2004. – 279 с.

16. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підручник] / М.В. Салтєвський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.

17. Степанова Ю.П. Поняття рецидиву злочинів / Ю.П. Степанова // Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 року) : у 2 ч. – Львів, 2007. – Ч. 1. – 2007. – С. 258–261.

18. Шепитько В.Ю. Криміналістика : [курс лекцій] / В.Ю. Шепитько. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х. : Одиссей, 2005. – 368 с.

Анотація

Бережа К. Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду деяких аспектів розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. Акцентовано увагу на ролі й місці особи злочинця в системі елементів їх криміналістичної характеристики.

Ключові слова: створення або утримання місць розпусти, звідництво, криміналістична характеристика, особа злочинця.

Аннотация

Бережа К. Ю. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступлений, связанных с созданием или содержанием мест разврата и сводничеством. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению некоторых аспектов расследования преступлений по факту создания или содержания мест разврата, а также сводничества для разврата. Акцентируется внимание на роли и значении личности преступника в системе элементов их криминалистической характеристики.

Ключевые слова: создание или содержание мест разврата, сводничество, криминалистическая характеристика, личность преступника.

Summary

Bereza K. Yu. Personality of the offender as an element of criminological characteristics of crimes related to the establishment or maintenance of brothels and pimping. – Article.

The scientific article is devoted illumination of some aspects of the investigation of criminal offenses on the facts creating or running brothels and procuring for fornication. The personality of the criminal as the element of the criminalistic characteristic of this offence is examined, and its relation with other elements is examined too.

Key words: creating or running brothels, criminalistic characteristic, personality of the criminal, special knowledge.